

הערת מבוא לתרגום מאמרו של וואל ב. חלאק

מאז פרסם יוסף שאכט (Schacht) את שני ספריו אודות המשפט המוסלמי (Schacht: 1950; 1964), התקבלו גישתו ותיאוריו כאבני יסוד של התחום. למרות הביקורת שמתחו אזמי, אבוט (Abbott) וקומץ חוקרים אחרים, הנרטיב של שאכט השפיע במידה מכרעת על ספרי המבוא ללימוד האסלאם ושירת את מרב החוקרים כנקודת מוצא ברורה מאליה.¹ לכן, כאשר פרסם וואל ב. חלאק (Hallaq 1984) לפני כשבע-עשרה שנה את מאמרו "Was the Gate of Ijtihad Closed?" וביקר בו את אחת מהנחות היסוד של שאכט, עורר המאמר הדים רבים והקנה למחברו מעמד מרכזי בחקר המשפט המוסלמי. מאמר זה, המוצג כאן בתרגומו העברי, הנו הראשון בסדרה של מאמרים רוויזיוניסטיים פרי עטו של חלאק המערערים על הנחות היסוד של הנרטיב הקנוני שניסח שאכט. מאמרים אלה נוגעים בסוגיות יסוד כגון סגירת שערי האג'ת'האד (הפסקת החשיבה העצמאית בתחום המשפט), השפעתו של שאפעי על ההגות המשפטית במאה השלישית להג'רה וביקורת מסורות הנביא.

רוב המאמר עוסק בניסיון לאתר את התקופה שבה חדלו משפטנים מוסלמים להתמודד באופן יצירתי עם סוגיות משפטיות. לעומת שאכט, שסבור כי כבר במאה הרביעית להג'רה נסגרו "שערי האג'ת'האד" וכי המשפטנים החלו לחקות את קודמיהם (תקליד) וחדלו להעמיד דעות מקוריות וחדשניות, טוען חלאק שעצמאות המחשבה של המשפטנים נשמרה עוד שנים רבות אחר כך. ואולם ביקורתו של חלאק רחבה יותר מסוגיית התיקוף. כידוע, בספרו *An Introduction to Islamic Law* טען שאכט שבשל נוקשותה של מערכת המשפט התרחק החוק המוסלמי והתנתק מן המציאות הפוליטית ומחיי היום יום של הקהילה המוסלמית (Schacht 1964: 69-75). חלאק מזכיר טענה זו ומציין כי כמה היסטוריונים אף הקצינו אותה והשתמשו בה כדי להסביר את דעיכת המוסדות והתרבות האסלאמיים. בניגוד לדעתו של שאכט, חלאק טוען – ואף מציג ראיות – ש"שערי האג'ת'האד" לא נסגרו, ומסיק מכך כי המשפט המוסלמי היה גמיש ומותאם להוויית החיים המוסלמית. לפיכך, טוען חלאק, קיים צורך לחקור מחדש את המשפט המוסלמי ולכתוב את תולדותיו באופן מדויק יותר.

1 סקירה על התקבלותה של גישת שאכט, ראו: Powers 1986: 1-8.

חלאק מציג ראיות היסטוריות מוצקות ומשכנעות. בשל עצמתם של טיעוניו עורר המאמר מחלוקת בקרב היסטוריונים של המשפט המוסלמי ואף הוביל לגל של מחקרים שבחנו מחדש את סוגיית שערי האג'תהאד, תוך שימת דגש על כתביהם של משפטנים מוסלמים.² אחת התרומות החשובות של מחקרים אלה היא זיהוי החלוקה הפנימית של המושג אג'תהאד, שכן המשפטנים המוסלמים פירקו את המושג לכמה סוגים ולכמה דרגות. בקווים כלליים ניתן לומר שבשלב הנוכחי חוקרים בני זמננו, הבוחנים את עקרון האג'תהאד, מעבירים את הדיון מן המישור העקרוני והכוללני למישור פרטני ובודקים קבוצות מוגדרות ומשפטנים מסוימים שפעלו מתוך מסורות שונות ובתוך הקשרים היסטוריים ספציפיים.

חלאק, אם כן, האיר באופן חדשני סוגיות שנחשבו ברורות מאליהן, ודעותיו עוררו סדרה של מחקרי המשך. בין שמקבלים את השקפותיו ובין שלא, זהו לו הישג היסטוריוגרפי מרשים ותרומה משמעותית ביותר למחקר, והם חלק מהסיבות שהניעו אותנו לתרגמו.

נמרוד הורביץ

ביבליוגרפיה

- Hallaq, Wael, 1984. "Was the Gate of Ijtihad Closed?" *International Journal of Middle East Studies*, 16: 3-41.
- Powers, S., David, 1986. *Studies in Qur'an and Hadith*, California.
- Powers, S., David (ed.), 1996. *Islamic Law and Society*, vols. 2-3.
- Schacht, Joseph, 1950. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford.
- Schacht, Joseph, 1964. *An Introduction to Islamic Law*, Oxford.

² דוגמה לקובץ מאמרים שעסק בשאלת שערי האג'תהאד, ראו: Powers 1996.